

te begrijpen. Ze lijken ook soms min of meer op elkaar, terwijl ze nogal verschillende voorstellingen visualiseren. De legenda die de kaarten ondersteunen, helpen ook niet echt.

Het werk geeft een overzicht van de denkbeelden over het hiernamaals door de tijd heen; van Mesopotamië tot heden. Het vat ook de gebruikelijke en populaire ideeën over voortbestaan na de dood, zoals die tot voor kort gangbaar waren in de grote wereldgodsdiensten, samen. Wat dat betreft is het nogal traditioneel. Dat de katholieke kerk het vagevuur maar ook de hel niet langer projecteert in het hiernamaals is de auteurs ontgaan. Zijn de gangbare islamitische beelden over het hiernamaals afkomstig uit de Koran of de Hadith? Worden die overal nog onverkort aangehangen?

Voor wie is dit boek bedoeld? Het kan niet bedoeld zijn voor een geschoold publiek. Daarvoor is het te veel een samenvatting van de bekende verhalen en opvattingen zonder deze in een context te plaatsen of in hun samenhang te laten zien, en hun functie aan te geven in de tijd dat ze verteld werden. De auteurs lichten ook hun selectie van de voorstellingen niet toe. Waarom bijvoorbeeld het visioen van de middeleeuwse Tyndale opgenomen en niet de reis van Oven naar het vagevuur uit de zelfde periode?

Het is ook niet iets voor de spiritueel geïnteresseerden of de twijfelaars aan het voortbestaan na de dood. Het spreekt niet over hedendaagse vormen van geloof in het hiernamaals zoals bijna-doodervaringen of voortbestaan via internet. Het geeft argumenten voor noch tegen. Daarom is het ook niet interessant voor godsdienstwetenschappers of theologen. Voor de liefhebbers van atlanten? Ik schreef boven al dat tekst hard nodig is om de kaarten überhaupt te kunnen lezen. Zelfs niet voor de liefhebbers van gruwelverhalen, terwijl de gedetailleerde beschrijvingen van hellepijnen en duivelse marteltechnieken in vele bloederige, hete en pijnlijke scènes volop in de bronnen aanwezig zijn: deze details worden de lezer onthouden.

Ik moet toegeven dat ik af en toe iets nieuws leerde, Pontanus b.v. kende ik niet, maar de fundamentele vraag blijft voor mij of de verbeelde werkelijkheid van het hiernamaals in geografische kaarten te vangen is. Het boek laat zelf zien in zijn illustraties dat kunstenaars dat beter kunnen dan geografen.

Nico T.M. Vink
(Amsterdam)

Martin, D. (2011), *The Future of Christianity: Reflections on Violence and Democracy, Religion and Secularization*, Farnham: Ashgate, pp. 230 + ix, ISBN 9781409406693, £15.29.

‘The future of Christianity’ is een wat misleidende titel. Wat de Britse godsdienstsocioloog duidelijk wil maken is dat er zeker niet zoiets is als ‘the’ future. Zijn nieuwste boek is een pleidooi om de complexiteit van de aan- en afwezigheid van religie in een bepaalde samenleving te erkennen. Daarbij doet Martin amper uitspraken over de toekomst van het christelijk geloof. Het enige wat hij erover zegt is dat het onzin is om te beweren dat

er in zijn algemeenheid geen toekomst is voor de religieuze variant. Ondanks dat weet hij een boeiend betoog neer te zetten waar hij in grote penseelstreken en gebruik makend van sociologie, theologie en geschiedwetenschappen, de relatie tussen christendom en samenleving schetst.

'The future of Christianity' is een verzameling van een aantal (herschreven) artikelen, lezingen en boekhoofdstukken. Toch is het meer dan een bloemlezing geworden, het boek heeft een duidelijke lijn. Dat heeft enerzijds mede te maken met het feit dat het gaat om allemaal tamelijk recente bijdragen, de oudste stamt uit 2005 en anderzijds met de duidelijke opbouw. Het boek beslaat drie delen: het eerste handelt over secularisatie (zeven hoofdstukken), het tweede deel bevat twee casestudies over secularisatie en het derde en laatste geeft in vier hoofdstukken reflecties op met name de relatie tussen religie, politiek en geweld. Uiteraard zit er, vooral in het eerste deel, wat overlap tussen de verschillende hoofdstukken, maar dat is amper storend.

In de eerste hoofdstukken maakt Martin helder en tamelijk overtuigend zijn punt dat er geen algehele tendens tot secularisatie of desecularisatie is. "From the start my argument has been that the theory of secularization, (as summarized in empirical correlations between religious belief and practice and urbanization, degrees of prosperity, class and gender amongst others) is profoundly inflected by particular histories, which in the modern period are national histories qualified in a minor or major way by regional variations, particularly between centres and peripheries, and by micro-nationalisms often in a territorial or professional niche" (p. 7). Overigens, voor Martin is het deel tussen haakjes essentieel. Hij is sterk in het omschrijven van de termen die hij gebruikt en heeft een afkeer van het werk van vakgenoten die hun centrale begrippen, als secularisatie, niet of nauwelijks definiëren.

Het zijn juist de sociale en historische context die volgens Martin grotendeels bepalend zijn voor hoe een religie zich tot de samenleving verhoudt. Hij laat dat zien aan de hand van casestudies in Tsjechië (hoofdstuk 8) en Oost-Duitsland (hoofdstuk 9).

Martin besteedt in zijn boek met name aandacht aan de pinkstergelovigen (pentecostalen), een groepering waarnaar hij zelf veel onderzoek heeft gedaan. Kenmerkend voor het pentecostalisme is het transnationale en het voluntaristische karakter. Pentecostalisme is met name in die gebieden opgekomen waar de staat heeft gefaald, er ruimte is ontstaan voor vrije associaties en waar mensen leven met een idee van een geestelijke of spirituele wereld, bijvoorbeeld Ethiopië of Chili. Het feit dat in West-Europa er wel sprake is van secularisatie en in de rest van de wereld niet of minder heeft hiermee te maken, aldus Martin. In West-Europa zijn centraal geleide democratieën en is er minder dan in de Verenigde Staten een vrije ruimte tussen individu en staat. "But in the rest of the world, particularly where Marxism and politics in general have failed to fulfil their more grandiose visions, the religious impulse flourishes" (p. 83). De visie op pentecostalen doet een aantal vragen rijzen. De eerste en belangrijkste is of het zo massief neerzetten van pentecostalen als een voluntaristische beweging recht doet aan andere vormen van het

christelijk geloof. Eerder in zijn boek wordt door de auteur zelf al aangegeven dat een scheidslijn tussen 'evangelical' en 'pentecostal' moeilijk te trekken is en zeker het protestantisme herbergt meer voluntaristische stromingen in zich. Maar dat niet alleen, ook de opkomst van de charismatische stroming in de rooms-katholieke kerk heeft voluntaristische tendensen.

Het laatste deel van het boek, over politiek, democratie en geweld is meer historisch getint dan de voorgaande delen, maar de denktrant van Martin is duidelijk. Net als rondom secularisatie stelt hij dat de sociale context van grote invloed is op de relatie tussen religie, geweld en democratie. Zo heeft de rooms-katholieke kerk in Polen een rol gespeeld in het omverwerpen van een autoritair regime waar die kerk in veel landen in Latijns-Amerika aanvankelijk juist een autoritair regime steunde.

Wat de betogen van Martin bij tijd en wijle minder sterk maakt, is dat het vaak leunt op de narratieve kracht en de logica, terwijl de empirische gegevens soms mager of impliciet zijn. Met name de bijdragen over secularisatie en wetenschap en over pentecostalisme lijden hieronder.

Echter, in het algemeen is 'The future of Christianity' een fraai en overtuigend boek. Europa, Afrika, Latijns-Amerika, bijna heel de wereld komt voorbij zonder dat de lezer het idee heeft dat Martin afbreuk doet aan de complexiteit van vraagstukken rondom religie en samenleving. Het zou mooi zijn geweest als de auteur in een epiloog een poging had gedaan om de verschillende factoren in de verschillende contexten op een rijtje te zetten. Echter, tussen de regels door is wel de visie van Martin op de toekomst van het christendom te lezen. "The future of Christianity depends not on what scientific advance may show, but on whether the Christian drama continues to make sense" (p. 43).

Cors Visser

(Buitenpromovendus VU, directeur ForumC, forum voor geloof, wetenschap en samenleving)